

OSB Olan Çocuklarda Origami Eşliğinde Hikâye Anlatımının Sosyal Beceri Üzerine Etkisinin İncelenmesi *

Investigation Of The Effect Of Origami Accompanied Storytelling On Social Skills In Children With ASD

ÖZET

Bu çalışma; 48-60 aylık otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuklarda origami eşliğinde hikaye anlatımının sosyal becerisi üzerine etkisini araştırmak için gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar; İzmir ilinin Bornova ve Buca ilçelerinde MEB'e bağlı olan özel özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan, 48-60 aylık Otizm Spektrum Bozukluğu olan 10 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmada; yarı deneysel araştırma modelinden öntest-sontest eşitlenmemiş kontrol gruplu model kullanılmıştır. İki gruptan biri deney diğeri de kontrol grubundan oluşmaktadır. Her iki gruba da deney öncesi ve deney sonrası Gresham ve Elliot (1990) tarafından geliştirilen, Tutkun ve Dinçer (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sosyal Beceri Geliştirme Sistemi- Derecelendirme Ölçeği (SBGS-DÖ) (3-5 Yaş Okul Öncesi Versiyonu) Öğretmen Formu" uygulanmıştır. Araştırmaya katılacak olan çocukların öğretmenleri araştırmanın kapsamı konusunda bilgilendirilmiş ve araştırmaya katılan çocukların anonimliği sağlanmıştır. Araştırma 4 hafta sürmüştür. Elde edilen analiz sonuçlarına göre; iletişim, işbirliği, empati, özdenetim, hiperaktivite ve otizm alt boyutlarıyla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmuştur. İçselleştirme, dışsallaştırma, zorbalık ve katılım alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark elde edilememiştir. Demografik özelliklerden olan yaş değişkeni arasında da anlamlı fark elde edilememiştir. Sonuç olarak; origami eşliğinde hikaye anlatımının çocuklar üzerinde işbirliği konusunda ve etkileşimi artırma konusunda yararlı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ;Okul Öncesi Eğitim, Otizm Spektrum Bozukluğu, Origami, Origami Eşliğinde Hikâye Anlatımı, Sosyal Beceri

ABSTRACT

This work: it was carried out to investigate the effect of origami- accompanied storytelling on social skills in children with autism spectrum disorder aged 48-60 months. 10 children with autism spectrum disorder, aged between 48 and 60 months, were included in private special education rehabilitation centers affiliated with the Ministry of National Education in Bornova and Buca districts of Izmir. In the research, the pretest- posttest unequalized control group model from the quasi- experimental research model was used. The teachers of the children who will participate in the research were informed about the scope of the research and the anonymity of the research lasted 4 weeks. According to the analysis results obtained; Statistically significant differences were found in communication, cooperation, empathy, self-control, hyperactivity and autism subdimensions. There was no statistically significant difference between internalization, externalization, bullying and participation subdimensions. There was no significant difference between the age variable, which is one of the demographic characteristics. In conclusion, Storytelling accompanied by origami has been shown to be beneficial for children in terms of cooperation and increasing interaction.

Keywords: Preschool Education, Autism Spectrum Disorder, Origami, Storytelling with Origami, Social Skills

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim dönemi; çocuklarda fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal açıdan gelişim alanlarına ve öğrenmelerine olumlu yönde katkılarının olduğu bir dönemdir. Çocukların kişilik, hayata bakış açısı ve yeteneklerinin biçimlendiği bir dönemdir. Alanyazına bakıldığında nitelikli bir şekilde okul öncesi eğitim alan bireylerin, bir sonraki eğitim hayatları olumlu yönde ilerlemektedir. Okul öncesi eğitim sayesinde sosyoekonomik açıdan düşük gelir sağlayan ailelerin çocuklarının da okul hayatına uyumlarının yüksek olduğu görülmektedir (Ada, Küçükali, Akan ve Dal, 2014). Okul öncesi eğitim; her birey için önemli bir eğitim dönemini kapsamaktadır.

Beyza İnce¹
Havise Çakmak Güleç²

How to Cite This Article

İnce, B. & Çakmak Güleç, H. (2024). "OSB Olan Çocuklarda Origami Eşliğinde Hikâye Anlatımının Sosyal Beceri Üzerine Etkisinin İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:7; pp:1233-1242. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12820607>

Arrival: 03 June 2024
Published: 27 July 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu çalışma ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ Öğrt., Enez Büyükevren Aziz Yörük İlkokulu, Edirne, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1790-006X

² Prof. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğt. Böl., Çanakkale, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7039-2220

İnsan sosyal bir varlıktır ve yaşamı boyunca insanlarla etkileşim halindedir. Yaşadığı toplum tarafından kabul edilebilmesi ve güçlü ilişkiler kurabilmesi için belli becerilere sahip olması gerekir. Bu becerilere sahip olmak için de her çocuğun erken çocukluk döneminde gelişim alanlarına ait görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu gelişim alanlarından bir tanesi de sosyal gelişim kavramıdır (Çolak, Vuran ve Uzuner, 2013).

Okul öncesi eğitim dönemi sosyal beceriler dışında, akranlarıyla iletişim, sosyal hayata uyum, bilişsel süreçleri destekleme ve aynı zamanda tüm gelişim alanlarını desteklemede etkilidir (Erwin, 2000). Bu yüzden her bireyin okul öncesi eğitime devamlılığın sağlanması için gereken önem verilmelidir. OSB'li çocukların erken dönemde farkedilmesi ve eğitimlerinin erken dönemde başlayabilmesi eğitimin başarısını yükseltebilmektedir. Ayrıca, evde sorunu farkedilmeyen çocuğun sorunu akranları arasında daha kolay farkedilebilmektedir.

Okul öncesi eğitim (OÖE) kurumlarında normal gelişim göstermeyen çocuklar da eğitim almaktadır. Otizm spektrum bozukluğu tanısına sahip bireyler, eğitim alan bu grupların arasında yer almaktadır (Tohum Otizm Vakfı, 2019). Tanısı olan çocukların diğerleriyle eğitim görmesi, çocuğun gelişimi için önemli bir uygulamadır. Özellikle normal gelişim gösteren akranlarıyla kaynaştırılmaları OSB'li çocukların model alarak öğrenmesi açısından yararlı bir uygulamadır.

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) tanısı olan bireylerin sayısı hızla artmaktadır (Odom, Cox ve Brock, 2013). Otizm Spektrum Bozukluğu; sosyal iletişimde eksiklikler, tekrarlayan davranışların sınırlı olması ile karakterize edilen ve erken evrelerde ortaya çıkan bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Otizm Spektrum Bozukluğu kategorileri 2013 yılında DSM 5'te "OSB" tanısıyla birleştirilmiştir (Wong, Odom, Hume, Cox, Fetting, Kucharczyk ve Schultz, 2014).

Eğitimde kullanılmak üzere bazı öğretim teknikleri yer almaktadır. Bu öğretim tekniklerinden biri de origami tekniğidir. Origami hemen hemen her etkinlikte ve her konunun öğretiminde kullanılmaktadır. Origami, Japon kağıt katlama sanatı olarak bilinir. Japonca "ori" (katlama) ve "kami" (kağıt) kelimelerinin birleşiminden oluşur (Katz, 2015). Origami başlangıçta kağıtla hayvanlar, çiçekler ve çeşitli şekiller oluşturmaya yardımcı olan bir sanat olarak ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde çocukların öğrenmesine ve gelişmesine yardımcı olan bir öğretim yöntemi olarak kullanılmaktadır (Tuğrul ve Kavici, 2002). Origami teknikleri; yaratıcı düşünme, işbirlikli öğrenme, yaparak öğrenme, proje tabanlı öğrenme ve aktif öğrenme yöntemlerini içermektedir.

Japon kağıt katlama sanatı; kare, daire ve dikdörtgen şekilli kağıtlarla görsel oluşturma işlemidir. Bu figürleri yapmanın ilk adımı basitçe katlamaktır. Origamide makas ve yapıştırıcı da kullanılabilir ancak arka planda makas ve yapıştırıcı kullanılır (Kavici, 2005). Bu bakımdan origami tekniğinin uygulanması kolay ve ucuzdur.

Origami tekniği eğitimde farklı şekillerde kullanılabilir. Mastin (2007), origami eşliğinde hikâye anlatma tekniğini bulmuştur. Alanyazın incelendiğinde bu tekniğin eğitimde çok nadir kullanılan bir yöntem olduğunu görmekteyiz. Bilimsel çalışmalar bu konuda yetersiz kalmaktadır. Mastin (2007) yaptığı araştırmasında, bu etkinliği çocukların keyifle yaptığını, eğlenceli ve karşılıklı iletişime dayalı bir yöntemin olduğunu ileri sürmektedir. Origami eşliğinde hikâye anlatımının; çocuklarda hafızayı güçlendirme, sağ-sol beyin uyumu, ince motor becerilerinin gelişmesi ve yaratıcılığın gelişmesinde katkı sağladığı görülmektedir. Kullanılan bu teknik genelleşen hikâye anlatma tekniklerinden farklıdır. Anlatılan hikâyenin de hafızada kalıcı olması desteklenebilir.

Sosyal beceri kavramı çocuklar için erken dönemde kazanılması gereken bir kavramdır. Özellikle normal gelişim göstermeyen çocuklarda sosyal beceri kavramı ciddi önem taşımaktadır. Çalışmada 48-60 aylık otizm spektrum bozukluğu tanısı almış erken çocukluk dönemindeki çocuklarda origami eşliğinde hikâye anlatımının sosyal becerilerine etkileri incelenmiştir.

Bu çalışmanın, OSB'li çocukların hem eğitimcilerine hem de ailelerine origami eşliğinde hikâye anlatımının çocukların eğitiminde kullanılmasıyla ilgili rehberlik edeceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli; otizm tanısı konmuş çocuklarda origami eşliğinde hikâye anlatımı sosyal beceri üzerine etkisini incelemek amacıyla deneysel modellerden yarı deneysel araştırma modeli uygulanmıştır.

Araştırmada; deneysel modellerden olan yarı deneysel araştırma modeli kullanılmıştır. Yarı deneysel modellerden ise "Öntest-sontest eşitlenmemiş kontrol gruplu model" uygulanmıştır. Araştırma için eşit sorumluluklara sahip iki grup oluşturuldu. Bu iki gruptan biri deney grubu, diğeri ise kontrol grubudur. Ölçek her iki gruba da deney öncesinde ve sonrasında uygulanmıştır. Otizm tanısı alan çocukların ölçekten aldıkları puanlardaki değişimi değerlendirmek amacıyla ön test ve son test karşılaştırmaları yapılmıştır. Veriler ön test ve son testte kullanılan

aynı ölçme aracı kullanılarak elde edilmiştir (Büyüköztürk, 2014). Deney grubuna toplam 4 haftalık bir uygulama yapılmıştır.

Araştırmanın Uygulama Süreci

1. Hafta : İlk hafta oryantasyon şeklinde başlamıştır. Uygulama her çocukla birebir şekilde ilgilenilerek gerçekleştirilmiş ve ön test yapılmıştır. Deney grubunda yer alan beş çocuğa uygulama yapılmıştır. İlk hafta; sevgi/dostluk, empati, paylaşma, işbirliği ve duygular temalarının yer aldığı hikayeler her çocuğa bir hikaye anlatılacak şekilde uygulanmıştır. Hikayelerde toplam üçer tane origami katlaması yer almaktadır. İlk hafta yapılacak origami katlamaları; dağ, yelken, ağaç, kedi, kuş, kutu, yıldız, ev, pantolon, kazak, sandaldır. Hikayeler; origami katlamaları kullanılarak anlatıldıktan sonra her çocukla basit birer katlamaları yapılmıştır.

2. Hafta : İkinci haftada yer alan hikaye temaları şu şekildedir: İzin isteme, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, empati şeklinde olmuştur. Burada yer alacak origami katlamaları olarak; köpek, kutu, kalp, yıldız, kuş, çorap, tilki, şapka, kedi, ağaç yer almaktadır. Hikayelerin sonunda çocuklarla beraber basit katlamaları yapılmıştır.

3. Hafta : Üçüncü haftanın hikaye temaları; sevgi/dostluk, duygular, iş birliği, saygı ve sorumluluktur. Origami katlamaları da dağ, yelken, sandal, pantolon, kazak, ağaç, ev, rüzgar gülü, kutu, kalp, yıldız, şapka ve kuştur. Origami katlamalarıyla hikaye anlatıldıktan sonra çocukla beraber basit katlamalar yapılmıştır.

4. Hafta : Uygulamanın son haftasında yer alan hikaye temaları; iyilik etme, yardımlaşma, izin isteme, paylaşma ve empatidir. Yer alan origami katlamaları; masa, sandalye, kutu, tilki, çorap, şapka, köpek, dağ, yıldız, kedi, kuş ve ağaçtır. Hikayelerin sonunda çocuklarla beraber katlamalar yapılmıştır. Ardından her çocukla birebir ilgilenecek şekilde son test yapılmıştır. Uygulama bu şekilde sona ermiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu; Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, İzmir ilinde bulunan Özel Bornova Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Derinsu Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezi, Özel Ufuk Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Lerzan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Mavi Işık Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi ve Özel Burçak Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi' ne giden 48-60 aylık birbirine benzer düzeyde hafif-orta düzey otizm ve spektrum tanısı almış 9 erkek 1 kız olmak üzere toplam 10 çocuktan oluşmaktadır. Çocuklar RAM'dan aldıkları rapordaki tanılarına göre seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada; Gresham ve Elliot (1990) tarafından geliştirilen, Tutkun ve Dinçer (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sosyal Beceri Geliştirme Sistemi- Derecelendirme Ölçeği (SBGS-DÖ) (3-5 Yaş Okul Öncesi Versiyonu) Öğretmen Formu" kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan SBGS-DÖ'nün okul öncesi dönem (3-5 yaş) öğretmen formu 76 maddeden ve 2 ölçekten (Sosyal Beceri Ölçeği (SBÖ)- Problem Davranışlar Ölçeği (PDÖ) oluşmaktadır. Sosyal Beceri Geliştirme Sistemi- Derecelendirme Ölçeği alt boyut maddeleri şu şekildedir:

İletişim alt boyutu: 4,10,14,20,24,30,40

İşbirliği alt boyutu: 2,7,12,17,27,37

Kendini ifade etme alt boyutu: 1,5,11,15,25,35,45

Sorumluluk alt boyutu: 6,16,22,26,32,42

Empati alt boyutu: 3,8,13,18,28,38

Katılım alt boyutu: 9,19,23,29,33,39,43

Öz denetim alt boyutu: 21,31,34,36,41,44,46

Dışsallaştırma alt boyutu: 49,63,67,69,73,75

Zorbalık alt boyutu: 52,55,58,61

Hiperaktivite/Dikkatsizlik alt boyutu: 47,51,53,57,59,65,71

İçselleştirme alt boyutu: 56,62,64,68,70,74,76

Otizm alt boyutu: 48,50,54,60,66,72 maddeleridir.

Sosyal Beceri Ölçeği

Ölçek 46 madde ve 7 alt boyuttan oluşan “Sosyal Beceri Ölçeği”dir. Alt boyutlar iletişim, işbirliği, kendini ifade etme, sorumluluk, empati, katılım ve öz kontroldür.

Problem Davranış Ölçeği

Ölçek 30 madde ve 5 alt boyuttan oluşan “Problem Davranış Ölçeği”dir. Alt boyutlar; dışsallaştırma, zorbalık, hiperaktivite/dikkatsizlik, içselleştirme ve otizm spektrumu.

Ölçeğin psikometrik özellikleri, SBGS-DS'deki 3'lü Likert tipi ölçek yerine, SBGS-DS'deki 4'lü Likert tipi ölçek kullanılarak geliştirilmiştir. SBGS-S, çocukların sosyal becerilerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması, müdahale programlarının planlanması ve sonuçların değerlendirilmesi konularında karar vermede yararlı bir ölçüm aracı olarak kullanılmaktadır (Tutkun ve Dinçer, 2019).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. İstatistiksel analizde bu durum ilk olarak normalliği varsayan Shapiro-Wilk testiyle test edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi, normallik varsayımının karşılandığı verilerde iki bağımsız grup arasındaki farkları test etmek için kullanılır; normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Normallik varsayımının karşılandığı iki bağımlı grup arasındaki farkları test etmek için bağımlı örneklem t testi; normallik varsayımının karşılanmadığı verilerde Wilcoxon işaretli sıra testi kullanılmıştır. Analizler IBM SPSS İstatistik 25 programında yapılmıştır.

Araştırmanın Etik İzinleri

Bu araştırma, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 25/11/2021 tarih ve 20/55 sayılı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadaki problemler ile paralel nicel bulgulara ait verilerin analizi bulunmaktadır. Ulaşılan bulgular, araştırmaya ait hedef problemler çerçevesinde sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Gruplarına Göre Son Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Grup	Min.	Maks.	Ort.	S.S.	Sıra Ort.	Test İstatistiği	p	
İletişim alt boyutu	Deney grubu	11	20	15,40	3,78153	8,00	2,721	,026*
	Kontrol grubu	3	13	8,20	4,54973			
İş Birliği alt boyutu	Deney grubu	10	18	14,20	2,86356	5,00	3,993	,004*
	Kontrol grubu	5	10	7,40	2,50998			
Kendini İfade Etme alt boyutu	Deney grubu	12	20	15,20	3,56371	3,00	,00**	,008*
	Kontrol grubu	4	7	6,00	1,41421			
Sorumluluk alt boyutu	Deney grubu	8	15	12,60	2,88097	4,00	5,375	,001*
	Kontrol grubu	2	7	4,00	2,12132			
Empati alt boyutu	Deney grubu	8	16	12,60	2,96648	7,60	5,658	,000*
	Kontrol grubu	1	7	2,80	2,48998			
Katılım alt boyutu	Deney grubu	12	19	14,80	3,11448	3,40	2,00**	,032*
	Kontrol grubu	7	13	8,60	2,60768			
Öz Denetim alt boyutu	Deney grubu	10	18	14,40	3,64692	4,20	6,228	,001*
	Kontrol grubu	2	5	3,40	1,51658			
Dışadönüklük alt boyutu	Deney grubu	0	4	2,20	1,78885	6,80	-2,051	,086
	Kontrol grubu	2	10	5,80	3,49285			
Zorbalık alt boyutu	Deney grubu	0	1	0,60	0,54772	7,80	5,50**	,151
	Kontrol grubu	0	7	3,40	2,88097			
Hiperaktivite/ Dikkatsizlik alt boyutu	Deney grubu	2	6	3,60	1,81659	4,20	-4,922	,001*
	Kontrol grubu	8	14	11,00	2,82843			
İçedönüklük alt boyutu	Deney grubu	1	5	2,20	1,78885	6,80	6,00**	,222
	Kontrol grubu	0	10	5,60	3,84708			
Otizm Spektrumu alt boyutu	Deney grubu	3	10	4,80	3,03315	7,80	1,00**	,016*
	Kontrol grubu	10	15	12,20	2,28035			

*p<0,05 ve **Mann Whitney U testi

Tablo 1'de ölçeklerden elde edilen son test sonuçlarının çalışma gruplarına göre ortalamalarının karşılaştırılması amacıyla hipotezler test edilmiştir. Varsayımların karşılanması durumunda bağımsız örneklem t testleri, sağlanmaması durumunda Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda çalışma gruplarına göre iletişim alt boyutu ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (p<0,05). Buna göre deney grubunun alt boyut ortalaması kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksektir. Görev gruplarına göre işbirliği alt boyutu ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmiştir (p<0,05). Deney grubunun alt boyut ortalaması kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksektir. Çalışma gruplarına göre

kendini ifade etme alt ölçek ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Deney grubunun alt boyut ortalaması kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksektir. Çalışma gruplarına göre sorumluluk alt boyutu ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık elde edilmiştir ($p<0,05$). Deney grubunun alt boyut ortalamasının kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür. Empati alt ölçeği ortalamaları arasında çalışma gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Deney grubunun alt boyut ortalamasının kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışma gruplarına göre katılım alt ölçeği ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Deney grubunun alt boyut ortalaması kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksektir. Çalışma gruplarına göre öz kontrol alt ölçek ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Deney grubunun alt boyut ortalamasının kontrol grubunun alt boyut ortalamasından yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışma gruplarına göre hiperaktivite/niyet alt ölçek ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Kontrol grubunun alt boyut ortalaması deney grubunun alt boyut ortalamasından yüksektir. Çalışma gruplarına göre otizm spektrumu alt ölçek ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Kontrol grubunun alt boyut ortalamasının deney grubunun alt boyut ortalamasından yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çalışma gruplarına göre Dışadönüklük, Zorbalık ve İçedönüklük alt ölçeklerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 2 : Deney Grubu için Ön Test ve Son Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Zaman	Ort.	S.S.	Sıra Ort.	Test İstatistiği	p
İletişim alt boyutu	Ön test	9,00	4,06202		-10,667	,000*
	Son test	15,40	3,78153			
İş Birliği alt boyutu	Ön test	9,40	3,36155		-5,580	,005*
	Son test	14,20	2,86356			
Kendini İfade Etme alt boyutu	Ön test	7,00	4,18330		-6,403	,003*
	Son test	15,20	3,56371			
Sorumluluk alt boyutu	Ön test	7,60	4,03733		-7,906	,001*
	Son test	12,60	2,88097			
Empati alt boyutu	Ön test	6,00	4,06202		-6,410	,003*
	Son test	12,60	2,96648			
Katılım alt boyutu	Ön test	8,60	5,68331		-4,451	,011*
	Son test	14,80	3,11448			
Öz Denetim alt boyutu	Ön test	7,40	3,36155		-6,139	,004*
	Son test	14,40	3,64692			
Dışadönüklük alt boyutu	Ön test	3,80	3,70135		1,206	,294
	Son test	2,20	1,78885			
Zorbalık alt boyutu	Ön test	2,60	1,81659	2,50	-1,826**	,068
	Son test	0,60	0,54772	,00		
Hiperaktivite/ Dikkatsizlik alt boyutu	Ön test	8,20	2,38747		9,021	,001*
	Son test	3,60	1,81659			
İçedönüklük alt boyutu	Ön test	5,60	3,57771		3,157	,034*
	Son test	2,20	1,78885			
Otizm Spektrumu alt boyutu	Ön test	9,20	2,68328	3,00	-2,060**	,039*
	Son test	4,80	3,03315	,00		

* $p<0,05$ ve **Wilcoxon İşaret Sıra testi

Tablo 2 incelendiğinde; deney grubu için alt boyutların zaman içindeki ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla hipotezler test edilmiştir. Varsayımların karşılandığı durumlarda bağımlı örneklem t testleri, karşılanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıra testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda deney grubunun iletişim, işbirliği, kendini ifade etme, sorumluluk, empati, katılım, öz kontrol, hiperaktivite/dikkatsizlik, içe dönüklük ve otizm spektrumu alt ölçekleri toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). İletişim, işbirliği, kendini ifade etme, sorumluluk, empati, katılım ve öz kontrol alt boyutlarının son test ortalamalarının, ön test ortalamasından ve hiperaktivite ön test ortalamasından yüksek olduğu görülmüştür. Dikkatsizlik, içe dönüklük ve otizm spektrumu alt ölçekleri son test ortalamalarından yüksek çıkmıştır.

Tablo 3 : Çalışma Gruplarına Göre Son Test ile Ön Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Farklarının Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Grup	Min.	Maks.	Ort.	S.S.	Sıra Ort.	Test İstatistiği	p
İletişim alt boyutu	Deney grubu	5	8	6,40	1,34164	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,00		
İş Birliği alt boyutu	Deney grubu	2	7	4,80	1,92354	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,40	0,54772	3,00		
Kendini İfade Etme alt boyutu	Deney grubu	4	12	8,20	2,86356	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,20	0,44721	3,00		
Sorumluluk alt boyutu	Deney grubu	3	6	5,00	1,41421	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,00		
Empati alt boyutu	Deney grubu	4	9	6,60	2,30217	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,00		
Katılım alt boyutu	Deney grubu	1	9	6,20	3,11448	7,90	,500	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,20	0,44721	3,10		
Öz Denetim alt boyutu	Deney grubu	4	10	7,00	2,54951	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,20	0,44721	3,00		
Dışadönüklük alt boyutu	Deney grubu	1	6	2,40	2,19089	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,00		
Zorbalık alt boyutu	Deney grubu	0	4	2,00	1,58114	7,50	2,50	,032*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,50		
Hiperaktivite/ Dikkatsizlik alt boyutu	Deney grubu	3	6	4,60	1,14018	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,20	0,44721	3,00		
İçedönüklük alt boyutu	Deney grubu	1	6	3,40	2,40832	7,90	,500	,008*
	Kontrol grubu	0	1	0,20	0,44721	3,10		
Otizm Spektrumu alt boyutu	Deney grubu	3	5	4,40	0,89443	8,00	,000	,008*
	Kontrol grubu	0	0	0,00	0,00000	3,00		

*p<0,05

Tablo 3 incelendiğinde; Ölçeklerden elde edilen son test ve ön test sonuçlarındaki değişimlerin çalışma gruplarına göre ortalamalarının karşılaştırılması amacıyla hipotezler test edilmiştir. Varsayımların karşılanmaması nedeniyle Mann Whitney U analizleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda iletişim, işbirliği, kendini ifade etme, sorumluluk, empati, katılım, öz kontrol, dışadönüklük, zorbalık, hiperaktivite/dikkatsizlik son test ve ön test ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. İçedönüklük ve otizm spektrum alt ölçekleri çalışma grupları tarafından analiz edilmiştir (p<0,05). Deney grubunun tüm alt boyutlarda son test ve ön test ortalamaları arasındaki farkın, kontrol grubunun son test ve ön test ortalamaları farkından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde otizm spektrum bozukluğu olan 48-60 ay çocuklarda origami eşliğinde hikaye anlatımının sosyal beceri üzerine etkilerinin incelenmesine ilişkin problem ve alt problemlerinin analiz edilmesiyle ortaya çıkan bulguların sonuç ve tartışmalarına yer verilmiştir.

Bulguların sonucunda; çalışma gruplarında iletişim, işbirliği, kendini ifade etme, empati, öz denetim, hiperaktivite, otizm spektrum alt boyutları arasında anlamlı fark elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda içselleştirme, zorbalık, dışsallaştırma ve katılım alt boyutlarıyla arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

1. Çalışma Gruplarına Göre Ön Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması Bulguları incelendiğinde;

Yapılan analizler sonucunda “Öz Denetim” alt boyutu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmasının sebebi olarak, uygulamaya katılan çocukların davranışlarını etkilediği ve buna bağlı olarak çocuklar duygu, düşünce ve işlevsel olarak gelişebileceklerini hissedebiliyor olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

2. Çalışma Gruplarına Göre Son Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması Bulguları incelendiğinde;

Çalışma gruplarına göre “İletişim”, “İşbirliği”, “Kendini İfade Etme”, “Empati”, “Öz Denetim”, “Hiperaktivite/Dikkatsizlik”, “Otizm Spektrum” alt boyutları ortalamaları arasında anlamlı fark elde edilmesinin sebebi olarak, uygulamaya katılan çocuklar üzerine uygulanan ölçekler ve origami eşliğinde hikaye anlatımı sayesinde çocukların karşılıklı iletişim ve etkileşiminin arttığı ve uygulamayı gerçekleştiren öğretmen ile etkileşim halinde olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Origami eşliğinde hikaye anlatımı ile gerçekleştirilen uygulamalar ve ölçekler sayesinde, uygulamaya katılan çocuklar üzerinde belirli etkileri olduğu söylenebilir. Bu etkilerden bahsedecek olursak, uygulamaya katılan çocukların kendilerini ifade etme konusunda ivme kazandığı, empati yeteneklerinin geliştiği söylenebilir.

3. Deney Grubu İçin Ön Test ve Son Test Sosyal Beceri Geliştirme ve Problem Davranışları Ölçekleri Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması Bulguları incelendiğinde;

Deney grupları arasındaki son test sosyal beceri geliştirme ve problem davranışlarının karşılaştırılmasına bakıldığında iletişim alt boyutunda istatistiksel anlamda anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). Çocuklar için oluşturulan, sosyal ve duygusal kavramların olduğu hikayelerin ve origami tekniği ile hem sözlü hem de uygulamalı olarak anlatılması karşılıklı etkileşimi artırmış olabileceği söylenebilir. Çocuklar sosyal bir varlıktır ve çevresindeki insanlarla sürekli iletişim halindedir. Çocuğun çevresiyle kurduğu iletişim kendisi için çok önemlidir. Çünkü bireyler, ister çocuk ister yetişkin olsun duygu ve düşüncelerini insanlarla iletişim kurarak anlatırlar. Çocukların içinde bulunduğu bu dönem çevresiyle tanıştığı ilk dönemdir (Uzamaz, 2000). İletişim; özel gereksinimi olan çocuklarda sosyal beceri konusunda önemli görüldüğü söylenmektedir. İletişim kurmayan, kuramayan çocuklar çevrelerine karşı agresif tutum sergileyebildikleri görülmüştür. Bunun da çocukları sosyallikten uzaklaştırabildiği düşünülmektedir.

Lawton ve Burk (1995) araştırmasında 3-5 yaş arası çocukların iş birliği, yardım etme, empati gibi sosyal becerilerini incelemiştir ve çocukları doğal ortamında gözlemiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda deney ve kontrol grubundaki çocukların sosyal davranışları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Çocuklar birbirleriyle iş birliği içinde olduğu, etkinliklerde çeşitli paylaşımlarda buldukları sürece daha çok sosyalleşebilir denilebilir. Aynı zamanda paylaşım ve iş birliği sonucunda, çocuklarda kalıcı öğrenmelerin gerçekleşebileceği söylenmektedir.

Deney grupları arasındaki son test karşılaştırılmasına bakıldığında empati alt boyutunda anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p<0,05$). Araştırmada; çocuk öğretmeni dikkatli bir şekilde dinlediği ve öğretmenin yaptığı origami katlamalarını anlamlandırmaya çalışması öğretmeni kendine rehber olarak görüp origami figürlerini beraber oluşturması da empati açısından önemli olduğu söylenebilir.

Empati becerisi üst düzeyde olan çocukların bilişsel, davranışsal ve duygusal açıdan ön koşulu sağlamaktadır. Bu empati becerisini erken yaşlarda çoğunlukla da okul öncesi dönemde sergilemeye başlamaktadır (Miller ve De Haar, 1997). Panfile ve Laible (2012) araştırmasında bağlanma kavramının duygusal düzenlemeyi, duygusal olarak düzenlemenin empati kavramını ve empati kavramının da sosyal davranışa katkı sağladığından bahsetmiştir. Bu kavramların birbiriyle pozitif yönde olan ilişkisi sosyallik açısından çocuklarda daha olumlu gelişim gösterdiği kanıtlanmıştır. Hem normal gelişim gösteren çocuklarda hem de özel gereksinimi olan çocuklarda akranlarıyla veya çevresiyle kurduğu iletişim empati duygusunu geliştirebildiği söylenebilir. Araştırmalar sonucunda çocuk, empati duygusuna sahip olduğu zaman çevresiyle daha sağlıklı iletişim kurabileceği söylenmektedir.

Deney grupları arasındaki son test karşılaştırılmasına bakıldığında otizm spektrumu alt boyutunda anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p<0,05$). Otizm tanısı olan çocuklarda; hem sosyal-duygusal kavramların yer aldığı hikayeler anlatıldığı hem de origami eşliğinde hikaye anlatımı kullanıldığı için anlamlı bir fark bulunduğu söylenebilir. Çocuklar, öğretmenleri ile birlikte origami figürleri yapmaları neticesinde karşılıklı iletişimde bulunarak, çocukların rol model olarak öğretmenlerinin hareketlerini gözlemleyerek empati yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olduğu ve sosyal becerilerinin geliştiği söylenebilir.

Sosyal becerilerdeki sınırlılıklar Otizm Spektrum Bozukluğu'nun özellikleri arasında görülmektedir. Otizm tanısına sahip birçok birey sosyal becerilerde görülen sınırlılıktan dolayı diğer akranlarıyla iletişime girememektedir (Scattone, 2007).

Schneider ve Goldstein (2010)'un yaptığı bir araştırmaya göre otizm tanısına sahip çocukların temelde en sıkıntı yaşadığı alanın sosyal beceri olduğu , iletişim başlatmada, diğer bireylerin duygularını anlamada birtakım güçlüklerin yaşandığı belirtilmiştir. Bu sosyal becerilere ait eksikliklerin okul çağında uygun eğitimler verilerek giderilmesi gerektiğini belirtmektedir (Strain ve Schwartz, 2001). Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde OSB semptomları; sınırlı göz teması, adıyla seslenildiğinde dönüp bakmama, jest-mimikteki sınırlılık, duygularını kimseyle paylaşmama ve çevresindeki kişilerle iletişimi sürdürmede belli başlı sıkıntılar olarak belirtilmektedir (Ceyhun, Özdemir, Töret ve Özkubat, 2015). Tüm bunların yanında otizm tanısı alan çocuklar, çevresindeki kişilerin ifade ve tondaki oluşan değişikliklerini anlamada güçlükler yaşamakta, diğer kişilerle iletişimde bulunmakta zorluk yaşamaktadırlar (Anwar, Tahir, Nusrat ve Khan, 2018). Otizm tanısı almış tüm bireylerde en önemli görülen alan sosyal beceri alanı olarak düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde otizm tanısı almış olan okul öncesi dönem çağındaki çocuklarla sosyal beceri bağlamında birçok tez alana kazandırılmıştır. Bilgin (2022)'nin yüksek lisans tez çalışmasında; 48-72 ay arası otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocuklarda oyun ve drama tekniğinin sosyal beceri üzerine etkisi araştırılmış ve anlamlı bir fark bulunmuştur. Acar (2015)'in yaptığı doktora tez çalışmasında; otizm tanısı olan çocukların anneleri tarafından hazırlanan sosyal öykülerin sosyal beceri üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında çocuklar üzerinde sosyal öykülerin, video modellerin sosyal beceri üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür. Çocuk kendini diğer kişilere ifade edebildiği sürece daha mutlu bir yaşam sürebileceği söylenebilir. Bunun için de çocuk sağlıklı iletişim kurabilmelidir.

Origami eşliğinde hikaye anlatımının otizm tanısı olan çocuklarda sosyal beceri üzerine etkisine dair herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırması yapılan çalışma literatüre kazandırılacak ilk çalışma olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma; deney grubundaki her çocuğa haftada 1 kez olmak üzere 4 hafta boyunca uygulanmıştır. Origami eşliğinde hikaye anlatımı haftada 1 kez değil birden fazla uygulanabilir veya 4 hafta olarak sınırlandırılmayabilir.

- ✓ Bu çalışmada yapılan uygulamalar; 48-60 aylık çocuklara kapsamaktadır. Bu alanda çalışan ya da çalışacak olan araştırmacılar örneklem sayıları arttırabilir ve ileri yaş gruplarını kapsayarak farklı sonuçlar çıkarabilir. Bu sayede literatürde origami eşliğinde hikâye anlatımı ile ilgili çalışmalar arttırılabilir.
- ✓ Çalışmada sadece otizm tanısına sahip bireyler yer almıştır. Origami eşliğinde hikâye anlatımı ile ilgili yapılacak çalışmalarda normal gelişim gösteren ve okul öncesi eğitim kurumuna ya da özel eğitim desteği alan başka tanıya sahip (öğrenme güçlüğü, mental retardasyon vb.) bireylere uygulanabilir.
- ✓ Araştırmada veliler sadece izin kısmında yer almıştır. Diğer çalışmalarda aile katılımı odaklı çalışmalar yer alabilir. Aile katılımı sayesinde çocuklar ile evde beraber etkinlik zamanı olarak vakit geçirebilir. Böylece daha geniş çalışma grubuyla araştırma elde edilebilir.
- ✓ Araştırma sonuçlarına bakıldığında, çocuklarda iletişimin olumlu yönde ön plana çıkması hem akranlarıyla hem de öğretmenleriyle iletişim ve etkileşimlerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu durum göz önüne alındığında öğretmenlerin origami eşliğinde hikâye anlatımı ile ilgili eğitimlere katılıp bu tekniği öğrenmesi ve çocuklar üzerinde uygulaması çocukların gelişimlerine yardımcı olabilir.
- ✓ Öğretmenler origami eşliğinde hikâye anlatımı çocukların sosyal beceri düzeylerini arttırmak için de kullanabilir. Çocuklar öğretmenlerini ve arkadaşlarını gözlemler, ardından kendisi yapmaya çalışır. Bu sayede anlama, dinleme ve gözleme becerileri geliştiği düşünülmektedir.
- ✓ Okullarda yer alan rehberlik servisi ve eğitimci iş birliğiyle ailelere, çocukların sosyal becerilerine katkı sağlayacak faaliyetler seminer şeklinde anlatılabilir. Origami eşliğinde hikâye anlatımı velilere de bahsedilerek, aile katılımı sağlanarak ailerin çocuklarıyla beraber etkinlik yapmasına olanak sağlanabilir.
- ✓ Çocukların süreçte dahil olduğu yeni öğrenme ortamları çocuklara sunulmalıdır. Farklı yöntem ve teknikler çocukların ilgi, motivasyonlarını arttırabilir. Origami eşliğinde hikâye anlatımı ülkemizde yeni yaygınlaşan bir tekniktir. Araştırma sonucunda çocuklar üzerinde; iş birliği, sorumluluk ve iletişim bağlamında anlamlı farklar bulunmuştur. Böylece farklı tekniklerin, çocukların sosyal beceri alanına katkı sağlayabilir.
- ✓ Otizm tanısına sahip çocukları olan ebeveynlere; otizm tanısında sosyal beceri kavramının ne olduğu ve bu konunun OSB'li çocukların hayatlarını bir nebze de olsa tek başına devam ettirebilmeleri konusunda ne kadar önemli olduğu, eğitimci ve psikolojik danışman tarafından açıklanmalı ve bu tarz farklı tekniklerin çocuklar üzerinde etkililiği de anlatılmalıdır.
- ✓ Ebeveynler öncelikle çocuğunun sahip olduğu tanı hakkında derin bir bilgiye sahip olmalıdır. Çünkü ilk eğitim okuldan, öğretmenden önce ailede verilir. Ebeveynler, okulda aile katılım etkinliklerine katılmalı ve öğretmenlerle iletişim halinde olmalıdır. Çocuğun gelişiminin olumlu yönde olması için, okulda öğretmenin yaptığı etkinliklerin benzerini evde de yapabilmelidir.
- ✓ Ebeveynlerin evde uygulayabileceği farklı yöntemlerin onlara anlatılması gerekmektedir. Çocuğun bulunduğu ev ortamının da öğrenmenin devam etmesi için uygun hale getirilmelidir.
- ✓ Origami eşliğinde hikâye anlatımının ne olduğu ve aşamaları ebeveynlere seminer verilerek anlatılmalıdır. Bu etkinlik ebeveynler için de eğlenceli bir aktivite olarak yer edinebilir. Çocuklarıyla beraber keyifli zaman da geçirebilirler.

KAYNAKÇA

Acar, Ç. (2015). Otizmliler çocuklara sosyal becerilerin öğretiminde anneler tarafından hazırlanarak sunulan sosyal öykü ve video modellerle öğretim uygulamalarının karşılaştırılması (Yayınlanmış Doktora Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Ada, Ş., Küçükali, R., Akan, D., & Dal, M. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumlarında yönetim sorunları*. Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 12, 32-49.

Anwar MS, Tahir M, Nusrat K, Khan MR. (2018). *Knowledge, awareness, and perceptions regarding autism among parents in Karachi, Pakistan*. Cureus, 10(9), 1-12. <http://Dx.Doi:10.7759/cureus.3299>

Bilgin, G. (2022). 48-72 Aylık Eğitim Alan Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Olan Çocukların Sosyal Beceri Düzeylerinin Oyun ve Drama İlişkisiyle Belirlenmesi (Yayımlanmış Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum. Pegem Akademi.

Ceyhun, T.A., Özdemir, S., Töret, G., Özkubat, U. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ebeveynlerinin, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin normal gelişim gösteren çocuk ve ebeveynleri ile karşılaştırılması*. International Journal of Early Childhood Special Education,7(2), 183-211.

Çolak, A., Vuran, S., Uzuner, Y. (2013). *Kaynaştırma uygulanan bir ilköğretim sınıfındaki sosyal yeterlik özelliklerinin betimlenmesi ve iyileştirilmesi*.Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,14(2), 33-49.

Erwin, P. (2000). *Friendship in Childhood and Adolescence*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998).

Gülay, H. ve Akman, B. (2009). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler*. Pegem Akademi.

Iverson, J. M., ve Goldin-Meadow, S. (2005). Gesture paves the way for language development. *Psychological Science*, 16(5), 367-371.

Kabasakal, Z. ve Çelik, N. (2010). Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeylerine etkisi. *İlköğretim online dergisi* 9(1), 203-212.

Katz, R. (2015). <http://www.origamiwithrachelkatz.com/origami/origami.php>

Kavici, M. (2005). Gelişimsel origami eğitim programı'nın okul öncesi dönem çocuklarının çok boyutlu gelişimlerine etkilerinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Lawton, J. T. ve Burk, J. (1990). *Effects of Advance Organizer Instruction on Preschool Children's Prosocial Behavior*.Journal of Structural Learning, v.10(3).

Mastin, M. (2007). *Storytelling + origami = storigami mathematics*. Teaching Children Mathematics,14(4), 206-212.

Miller, P. A., ve De Haar, M. A. J. (1997). *Emotional, cognitive, behavioral, and temperament, characteristics higher empathy child*.Motivation and Emotion,21(1), 109-125.

Odom, S. L., Cox, A. W., ve Brock, M. E. (2013). *Implementation science, professional development, and autism spectrum disorders*. Exceptional Children, 79(2), 233-251.

Panfile, T. M., ve Laible, D. J. (2012). *Attachment security and child's empathy: The mediating role of emotion regulation*.Merrill-Palmer Quarterly, 58(1), 1-21.

Scattone, D. (2007). *Social skills interventions for children with autism*.Psychology in the Schools,44(7), 717-726.

Schneider, N. ve Goldstein, H. (2010). Using social stories and visual schedules to improve socially appropriate behaviors in children with autism. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 12(3), 149-160.

Selçuk, Z. (2010). *Eğitim psikolojisi*. Nobel Yayıncılık.

Sevinç, M. (2005). *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. Morpa Kültür Yayınları.

Strain, P. S. ve Schwartz, I. S. (2001). *ABA and the development of meaningful social relations for young children with autism*.Focus on Autism and Other Developmental Disabilities,16, 120-128.

Sucuoğlu, N., ve Çiftçi, İ. (2001). *Yapamıyor mu yapmıyor mu? Zihinsel engelli çocuklar için sosyal beceri öğretimi*. Kök Yayıncılık.

Tohum Otizm Vakfı (2019). *Değerlendirme ve gelişim raporu 2*, Erişim Adresi: https://www.tohumotizm.org.tr/wpcontent/uploads/2019/09/turkiyede_otizm_spektrum_bozuklugu_olan_cocuklar_ve_butunlestirme.pdf.

Tomasello, M. (2003). Joint attention as social cognition. (C. Moore ve P. Dunham (Ed.), *Joint attention: its origins and role in development* (ss. 103-130). Psychology Press.

- Tuğrul, B., ve Kavici, M. (2002). *Kâğıt katlama sanatı origami ve öğrenme*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Dergisi, 1(11), 1-17.
- Tutkun, C., ve Dinçer, Ç. (2019). *Sosyal beceri geliştirme sistemi- derecelendirme ölçeği (3-5 yaş okul öncesi versiyonu) öğretmen formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(28), 301-323.
- Uzamaz, F. (2000). Sosyal beceri eğitiminin ergenlerin kişilerarası ilişki düzeylerine etkisi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adana.
- Wong, C., Odom, S. L., Hume, K., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., ve Schultz, T. R. (2014). *Evidence-based practices for children, youths, and adults with autism spectrum disorder*. NC.